

Bruna KUNTIĆ-MAKVIĆ
Marina ŠEGVIĆ

KATANČIĆEV OPIS SISCIE

UDK 930.2 (497.13 Siscija) »652«

Izvorni znanstveni rad

Antička arheologija

Oeuvre scientifique originale

Archéologie antique

Primljeno: 1992. 06.23.

Reçu:

Bruna Kuntić-Makvić

Marina Šegvić

HR-41000 Zagreb, Hrvatska,

Arheološki zavod

Filozofskog fakulteta,

Salajeva 3

Poglavlje o Sisciji što ga je Matija Petar Katančić tiskao 1795. godine u djelu *Specimen philologiae et geographiae Pannoniorum* prvi je povijesno-arheološki vodič Siskom. U skladu s pravilima struke i znanosti svojega doba Katančić je prikazao tada poznatu spomeničku baštinu Siska i raspravio o povijesnim pitanjima Siscije. Postavio je izvrsna načela arheološkog istraživačkog rada. Njegov je spis koristan i današnjim istraživačima Siska.

Matiji Petru Katančiću (1750-1825) pripao je naslov začetnika hrvatske arheologije iz više razloga,¹ a jedan je od njih i djelo o kojemu ovdje pišemo, *Specimen philologiae et geographiae Pannoniorum*.² To su opisi lokaliteta Andautonije, Neviouduna, Petovije i Siscije, učene rasprave o njima na temelju literature i izvora, te kratki inventari pokretnih spomenika, prvenstveno natpisa i novca. Za suvremena istraživanja u Ščitarjevu, Dmrovu, Ptuju i Sisku mogu ove raspravice biti vrlo prikladnim putokazom, a svakako pripadaju povijesti istraživanja tih lokaliteta.

Sisciji je Katančić posvetio najviše mjesta - 38 stranica od njih ukupno 118. Trideset i dva posto tog prostora, odnosno prva dva paragrafa s ukupno devet kaputa zapremio je Katančić raspravom o smještaju grada. Naslovi su "Mišljenja novijih pisaca o smještaju Siscije" i "Vjerodostojnošću starih pisaca dokazuje se gdje leži grad".³ Katančić je ipak spomenuo samo

sedmoricu "starih pisaca", dok mu je repertoar literature daleko opširniji - broji dvadeset i dvije stavke.⁴ Među starima ističu se Strabon, Apijan, Dion Kasije i Plinije Stariji, dakle zemljopisci i oni povjesničari koji su prenijeli pojedinosti o rimskom vojevanju na području današnjeg Siska. U Katančićevoj su literaturi za ovo pitanje zastupljena standardna djela njegovoga doba s područja povijesti, filologije, numizmatike i epigrafije. Ističe se skupina zemljopisaca i kartografa, od neizbježnog i već klasičnog Abrahama Oertella do izravnog poznavaoa terena, grofa Marsiglija. On je ujedno i najzastupljeniji. Jedini domaći pisac što ga Katančić ovdje spominje (osim sebe samoga) je Adam Baltazar Krčelić.⁵ Ispravke i dopune u Marsiglijevu opisu lokaliteta Katančić je utemeljio na topografskoj karti kraljevskog orguljaša Matije Starickog, a pribavio ju je preko prijatelja poreskog činovnika M. Pallea.⁶

U zaključcima prva dva paragrafa Katančić sustavno odbacuje mišljenja o smještaju Siscije s kojima se ne slaže. Pri tome tumači zašto se antički spomenici zatiču i na drugim lokacijama, nedaleko one koju on smatra mjestom rimske Siscije. Tako pruža arheološku topografiju Siska svog doba: "Sisačka utvrda, malo poviše sutoka obiju rijeka, moderna je građevina u koju su ugrađeni mnogi ostaci Siscije ... Budući da je Siscija ležala u ruševinama objavljene su zemljopisne karte na njenu području prikazivale samo tvrđavu i selo Galdovo, utvrda je privukla na se i samo ime Siscije, a ime "Sisek" odgurnuto je na ušće Kupe. To se nametnulo mnogima koji nisu vlastitim očima razgledali teren. Razmotrimo li, naime, tok Kupe i Save, uočiti ćemo naselje na svojevrsnom poluotoku, a doda li se sa sjevera rijeka Odra, zemljište će izgledati kao otok. Ni stari pisci ni Krčelić nisu oklijevali da ga nazovu Segestikom. Inače, terenske okolnosti koje smo naveli ne dopuštaju da Siscija bude na desnoj obali Kupe gdje ju je smjestio Krčelić. Ispravnije bi bilo reći poput Marsiglija da je ondje stajala neka stražarnica. Opeka što je iskopana na brežuljku koji se diže s južne strane iz grobova je vitezova i plemenitih obitelji. Osim toga ta lokacija ... nazvana pučki "Novi Sisek", ostaci odande i čitav prostor nipošto se ne mogu usporediti sa Siscijom ("Stari Sisek").⁷

Katančićeva je Siscija na lijevoj obali Kupe gdje rijeka tvori luk, posve uz vodu, javnom cestom kroz Galdovo 7260 stopa od ušća u Savu - a ravnom linijom 6720 stopa, te 520 orgija bečke mjere na jugozapad od savskog toka i 920 orgija ravno na sjever od utvrde. Domaće je naselje na istome mjestu bilo osigurano palisadom i opkopom što su ga Rimljani produbili i ispunili vodom iz Kupe, te je tako nastao otok.⁸

Kombinirajući viđenja Marsiglija i Starickoga te vlastita zapažanja pri obilasku terena 28. kolovoza 1790, Katančić na toj lokaciji bilježi bedeme široke pet stopa koji opisuju potpun perimetar grada i u njima četvora gradska vrata. Južna naziva savskima i opisuje uz njih uređenu nekropolu s grobnom arhitekturom, definirajući nalaze kao: "grobne spomenike plemenitih obitelji". Istočna vrata naziva malima, a sjeverna vratima sv. Kvirina. Najviše detalja nudi o zapadnim vratima koja su vodila na most preko Kupe. Tu su vidljivi ostaci rimskoga mosta i gradskih zidina, uz ta se vrata nalazio uočljivi prostor za stražu, odatle i s prostora crkvice sv. Kvirina potječu raznovrsni spomenici, crijep, cigla, ostaci kanalizacije, novac, nadgrobni natpisi. Utvrđeni su i ostaci pločnika.⁹

Zaključivši još jedanput kako je smještaj Siscije na Peutingerovoj karti jednostavno greška, kako su mišljenja da je Siscija na desnoj obali Kupe ili bilo gdje na Savi pobijena u prethodnom tekstu i kako o tako nečem nije više umjesno niti govoriti, Katančić prelazi na ime Siska.¹⁰

Paragraf je naslovio "Različiti nazivi grada i njihovo podrijetlo", i na to će utrošiti 13% poglavlja.¹¹

U četiri kaputa koristi mnogo više izvora negoli u prethodnom tekstu: osamnaest ih je, a broj referencija se uvišestručio - 53 ih je. Obrnuto, sada je spomenuo samo četrnaestoricu autora literature u 27 referencija. Najučestalijim su izvorima ostala četvorica autora koje smo već spomenuli, no ravnopravno im se pridružio Klaudije Ptolemej. U literaturi sada pretežu izdavači i komentatori građe, ali je češće spomenut i povijesničar Antonije Bonfini. On je preoblikovao i loše tumačio ime Siscije, te ga Katančić sa slašću kori i predviđa potpunu propast njegove etimologije: "... Bonfini je odlučio da grad nazove "Sciscia", kao da to dolazi *a scindendo* ..." (od cijepanja, op. a.); "Bonfini govoraše 'Sciscija, čini se kao da je htjela sebi ugrabiti ime *a scindendo*', no budući da je riječ "Sciscija" plod pogreške, i Bonfinijeva će etimologija ispariti zajedno s njome".¹² Od domaćih pisaca Katančić ovdje ne spominje Krčelića, ali uvodi Andriju Blaškovića. Tiskane "Rasprave" (*dissertationes*) toga autora u velikoj su mjeri olakšale Katančiću da piše o Andautoniji i Sisciji, no dvojica istraživača nisu nipošto bila prožeta uzajamnom naklonošću. Zasad je Katančić još blag i daje samo usputne opaske, no Blaškoviću će se vratiti na kraju sisačkoga poglavlja.¹³ Ovdje, nadalje, spominje vlastita djela gdje je već raspravio o nekim pitanjima oko Siska, a citira i djelo *De Regno* ... Ivana Lučića, ali kao publikaciju građe. Odande je, naime, preuzeo Einhardov tekst.¹⁴

Naposlijetku, Katančićeva etimologija imena Segestike i Siscije nema danas ništa bolju perspektivu od one što ju je on dosudio Bonfinijevoj etimologiji *a scindendo*. Evo što je zaključio, posve u skladu sa svojim poznatim uvjerenjem da je suvremeno ovdašnje stanovništvo jezički i etnički identično starovjekovnomu:

"Iiri za *insula* kažu "seget", u ugladenijem govoru "siget". Kod Dalmatinaca je to danas prešlo u "otok", a kod nekih Slavonaca u tursko "hada". Hrvati sve do danas čuvaju stari naziv. "Otočani" se kod Panonaca dakle kaže "Segetanci" i "Sigetci", pa su po tome grčki pisci načinili *Segestanoi*, a latinski otok *Segestica* i stanovnike *Segestani*. Držali su da i grad ima isto ime. I on je, dakako mogao biti spomenut pod imenom otoka - to smatram jasnim. No što učiniti s oblikom "Siscia"? Ja kažem ovako: "susek" i "sused" starim je Hrvatima značilo - a nekima i danas znači - *vicinus*, pučki "sused". Prvi za kojega znamo da je spomenuo ime grada - Strabon - napisao je *Syskia*. To potvrđuju i stara Kasijeva izdanja. Objavljeni kodeksi u 49. knjizi stavljaju i *Touskia* i *Syskia*. Poznato je pak iz gramatičkih pravila da su stari Grci izgovarali *ipsilon* ondje gdje Francuzi -u- i Mađari -i-. Stoga ćeš opaziti da mnogi iz puka koji se čvrsto drži predaje i danas izgovaraju "pučko-u-": npr. "küme" mj. "kume", "kükürtüza" mj. "kukuruza" i još mnogo toga jednako se tako izgovara, osobito u Posavaca i Zagoraca. Naši su se iz prijateljstva nazivali susjedima - a tako i danas čine - ponajprije kad se savjetuju na javnim skupovima ili se u bojnom redu uzajamno sokole protiv neprijatelja. Rimljani su zbog toga shvatili da su takve riječi vlastita imena, te su ih nadijevali gradovima i narodima. U mojim djelima koja su u tisku naći ćeš toga u izobilju. Tako se uostalom moglo nazvati "Sused" ili "Suseg" i ono mjesto na ušću Krapine u Savu 7 milja zapadno od Zagreba, o kojem smo netom govorili u raspravi o Andautoniji."¹⁵

Očigledno je kako poslije ovoga Katančić smatra kristalno jasnim i po sebi razumljivim da je "Siskija" zapravo "Susjedstvo". Stoga lakonski prelazi na slijedeću temu: "No, dosta o imenu - pogledajmo znamenitosti!"¹⁶

Tome je namijenjen četvrti paragraf sisačkog poglavlja, naslovljen "Najznačajnije znamenitosti grada Siscije i nekoliko natpisa".¹⁷ Takva je sadržaja devet kaputa koji zapremaju 37% poglavlja o Sisku.¹⁸ Tu je najveća koncentracija izvora u cijelome sisačkom poglavlju (20 s 59 referencija). Polemika s Andrijom Blaškovićem nosi golem dio referencija literature (34), uz skromnu asistenciju još osmorice autora (13 referencija). Katančić je tome dodao još četiri prilično opsežna kaputa (18% poglavlja), samo da bi raščistio s osmom Blaškovićevom "Raspravom".¹⁹ Blašković je iznio niz prigovora njegovome radu, među ostalim upravo znamenitoj Katančićevoj objavi osječkog miljokaza.²⁰ Bio je pri tome vrlo oštar, odričući Katančiću pravo da se smatra sinom domovine dok tako postupa s njenim spomenicima.²¹ Na to se moralo uzvratiti, te su u četiri kaputa sučeljeni Blašković (20 referencija) i Katančić (21 referencija), uz neznatnu pripomoć još šestorice suvremenih pisaca (ukupno 10 referencija).²² U žaru samoobrane i protunapada Katančić nije pretresao samo granice panonskih pokrajina, već i njihove upravljače i niz objava i tumačenja pojedinih spomenika. Odatle ovdje i jedanaest izvora s 20 referencija. Dionu Kasiju uz bok stoji *Notitia dignitatum*. Polemika je žestoka, stil govornički. Katančić se obraća izravno sad Blaškoviću, sad čitaocu, zapovijeda, uzvikuje, čudi se i pita. Premda su po srijedi pravi znanstveni problemi, Siscija je uglavnom po strani i ovdje ne možemo ulaziti u potankosti nesporazuma dvojice istraživača starine. Ipak, da bismo pokazali kakvim duhom odiše ovaj dio Katančićeva poglavlja o Sisku, prenijet ćemo njegovu završnicu gdje se vratio Blaškovićevim primjedbama o osječkom miljokazu i Blaškovićevom načelnom prigovoru da je Katančić u tom radu očigledno utonuo u samodopadnost: "Priznajem da mi se dopada moj rad - i uistinu smatram da je bezumlje djelo koje se vlastitu autoru ne sviđa prije no što se imalo prilike svidjeti bilo kome drugome. Eto - da se autoru "Disertacija" nije dopalo njegovo djelo, ne bi on bio napisao tu stranicu. Koliko ću ubuduće donijeti koristi poznavanju starina, prosuđivat će znanstvenici. Mogu ipak tvrditi da sam sve dosada pobožno poštivao ono pravilo starinarstva što sam ga naučio kao mladić i neprekidno mu se dvadeset godina pokoravao, naime da je nedopustivo zlodjelo iskrivljavati stare spomenike ...". I zatim, pobivši stavku po stavku Blaškovićeve opaske: "To su, dakle, one greške za koje je pisac "Rasprava" držao da ih je otkrio u "Miljokazu". Drugi će prosuditi mogu li se one uspoređivati s njegovim vlastitima."²³ Da bi Blaškovićeve propuste učinio još očitijima, Katančić će tekst sisačkog poglavlja dovršiti ispravljajući sam sebi neke greške u "Osječkom miljokazu" koje Blašković, dakako, nije bio uočio.²⁴

No vratimo se srži Katančićeva prikaza o Sisciji, onim kaputima četvrtog paragrafa koji govore o njenim znamenitostima. Kako smo spomenuli, epigrafski i numizmatički materijal okružen je ovdje impozantnim aparatom izvora i literature (ukupno 30 stavki sa 106 referencija). Među izvorima sada prednjači Apijan, pridružuje mu se Antoninov itinerarij, a prate ih Dion Kasije i Plinije. Među literaturom ističe se Blašković od kojega Katančić mnogo preuzima, kao i od Hardouina koji mu treba kao numizmatičar i kao Plinijev komentator. Od domaćih se pisaca iznova pojavljuje Krčelić, ali samo jednom referencijom. Kao i obično, Katančić se učestalo poziva na vlastita djela. Najprivlačniji je podatak da je za natpise raspolagao jednim lokalnim skedama.²⁵

Opis gradskih ostataka što ga je bio dao sprijeda spojiti će Katančić sada s opisom pojedinih pokretnih spomenika, progovarajući najprije o starosti grada. Nije ga primamila mogućnost da

Sisciju poveže s mitskim argonautskim putovanjem, ali mu se sviđa pretpostavka da je ovdje moglo postojati vrlo drevno naselje:

“I naši su znali podizati gradove: Siscija je - baš kao i Emona i Sirmij - mogla postojati i prije no što se uopće čulo za Jazona i njegove drugove.”²⁶

Njegova je procjena da je grad živio u blagostanju mnogo stoljeća prije dolaska Rimljana. Služeći se izvornim citatima nastojat će sada opisati staro domaće naselje što su ga Rimljani opsjedali. Procijenit će da mu je opseg bio isti kao u rimske Siscije. Kad govori o njoj, raspravit će najprije o statusu grada i o terminima kojima je on iskazan, zatim o kovnici novca i o ratnoj luci. O Sisciji kao o pokrajinskoj prijestolnici i o kršćanskom središtu ne dulji, već upućuje na drugu literaturu. Koncentrirao se zapravo na predrimsko naselje i na “pogansko” razdoblje Carstva, što se može dokazivati i time da ga nisu podrobnije zanimali podaci franačkih izvora o borbi protiv Ljudevita Posavskog. Njegovo mišljenje da se rimski grad nalazio na lijevoj obali Kupe potpuno je ispravno. Što se tiče domaćega naselja, utvrđene Segestike, današnji je istraživači ipak radije zamišljaju na desnoj kupskoj obali.²⁷ Poput Katančića, i oni u arhitektonskim ostacima nastoje raspoznati ključne objekte urbanoga tkiva. Koliko se stvarno poklapaju Katančićeve procjene temeljene na reambulaciji u dva stoljeća mlađem i bitno slabije izgrađenom prostoru s procjenama voditelja zaštitnih iskopavanja u Sisku našega doba, valjat će odgovarati na terenu, s Katančićevim tekstom u ruci. Sustavan istraživački rad na području Siska jedini bi mogao konačno učvrstiti predložena tumačenja.

Raspravivši o navedenim pitanjima, stvorio je prikladan okvir da prikaže izbor iz numizmatičke i epigrafske baštine Siscije.

Novac navodi prema literaturi. Spominje više tipova Probovih i Galijenovih srebrnjaka, s potankostima u opisu, no ne drži ih izvorom za povijesni zaključak o municipalnom statusu Siscije. Kad govori o Sisačkoj kovnici novca, preuzima Hardouinove navode o prokuratoru *monetae Siscianae*, ali ispravlja mišljenje toga autora da su brojevi na kovnicama oznake *de tributo*. Katančić ispravno zaključuje da je riječ o brojevima kojima se obično označavaju oficine kovnica.²⁸ U Neronov zlatnik s legendom SISCIA COLONIA (prema Blaškovićevu opisu) ne vjeruje, ali ga ne propušta spomenuti.²⁹ Možda je namjerno spomenuo tako malo primjeraka i tipova, čuvajući podrobnije i obilnije podatke za djelo *Istri adcolarum geographia vetus* gdje će u katalogu navesti 140 komada sisačkog novca.³⁰

U djelu *Specimen* epigrafski korpus obuhvaća 11 natpisa različitih sadržaja. S obzirom na stanje istraženosti u Katančićevo vrijeme, taj broj nije malen. Epigrafska je ostavština Siscije i danas relativno malena u odnosu na značenje grada - poznato je nešto preko 60 natpisa, što je uistinu neznatno prema, primjerice, Salonu gdje je registrirano više tisuća natpisa.

Katančić je objavio četiri zavjetna natpisa (Mitri, Jupitru i Liberu), tri nadgrobna natpisa od kojih je jedan kršćanski i četiri javna, dijelom građevinska natpisa. Često spominj i osječki miljokaz (bio bi to dvanaesti natpis) radi rasprave s Andrijom Blaškovićem. Natpise je obradio po svim pravilima epigrafičarske struke, tako da je ovaj njegov tekst izravno služio Mommsenu kao predložak za većinu ovih natpisa u *Corpus inscriptionum Latinarum*.³¹

Th. Mommsen će pola stoljeća kasnije drukčije dopuniti znameniti natpis u kojem se spominje siscijska uprava za rudnike, približivši tako i kod Blaškovića i kod Katančića sporno sintagmu *vectura ferri / vectigal ferri* suvremenim interpretacijama temeljnih pojmova u arheologiji. U skladu sa sadržajem natpisa, ispravit će također i Katančićevo čitanje sedmog i

osmog reda.³¹ Natpis je Katančić preuzeo od Blaškovića, te je i raspored redova kod Mommsena drukčiji. Mogli bismo reći da se ovdje Katančić nije baš pridržavao visokih zahtjeva epigrafičarske struke što ih u polemici s Blaškovićem često postavlja, da nije na kraju odlomka o ovom natpisu zabilježio: "Prepuštam izučavateljima starine, vještijima od nas obojice, da prosude je li čitanje ovoga natpisa u skladu s pravilima epigrafije."

U interpretaciji često polemizira s Blaškovićem, kojemu osporava one podatke koje ovaj nije bio osobno provjerio. U toj polemici kristalizira se Katančićevo stajalište da je za izučavanje starine neophodan terenski rad i izravan dodir sa spomenicima.

"Autoru 'Disertacija' nije se dalo običi ostatke nekadašnjeg glavnog grada Panonije, zadovoljio se pogrešnim podatkom i donio nepotpun i iskrivljen natpis ... Ja sam stoga već i prije osam godina posumnjao u autentičnost natpisa, u skladu s pravilima epigrafije ... Isti je autor kasnije zaboravio što je nekoć bio napisao ... i proglasio je da ja ne prikazujem spomenike ni potpuno ni vjerno ... Ja sam pak osobno vidio natpis posvećen Antoninu i objavio sam ga potpuno i vjerno. On nije vidio niti jedan niti drugi - izučavatelja li starine! - a nimalo se ne libi očevicu prigovoriti da se prenalgo."

Ili: "Sposobnost izmišljanja korisna je filozofima. Povijesni zemljopisac neka se uči obilaskom terena i samim spomenicima."³⁴

Udio građe bilo koje vrste što bi je Katančić ovdje prvi spomenuo, objavio ili protumačio posve je malen. Tumačenja mu variraju od vrlo pronicljivih i stručno utemeljenih, do neočekivano zaslijepljenih, a iznesenih upravo nabusito.

Dva doprinosa njegova opisa Siscije, međutim, ne pokazuju nikakva proturječja.

Ističući da je uviđaj na terenu presudan kod ove vrste istraživanja oblikovao je na primjeru Siska vrlo napredno i opće primjenjivo načelo.

Prikazujući pak kratko ono što se u njegovo doba uopće moglo znati o antičkom gradu i poznavati od njegovih materijalnih ostataka, promišljeno je komponirao i zaokružio traktat koji je bio i svojevrstan povijesno-arheološki vodič Siscijom.

Sada je taj opis star gotovo dvjesto godina, i njime se može vrlo instruktivno odmjeriti koliko je poznavanje antičke baštine Siska uznapredovalo, a gdje se još rješavaju ista pitanja kojima se bavio i Matija Petar Katančić.

POPIS KRATICA

AV	Arheološki vestnik SAZU, Ljubljana
CIL	Corpus Inscriptionum Latinarum, Th. Mommsen i dr. Berlin
EHPK	Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture, Zagreb 1980.
Izd. HADa	Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, Zagreb-Split-Pula
LEJ	Likovna enciklopedija Jugoslavije, Zagreb
OZ	Osječki zbornik, Osijek
VAMZ	Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, Zagreb

BILJEŠKE

Ovaj je tekst sastavljen za znanstveni skup Sisak, više od 2000 godina postojanja održan u Sisku 6.10.1989.g.

- 1 Glavni argumenti za ovu časnu titulu redom su: Katančićeva rasprava o rimskom miljokazu nađenom kod Osijeka (Osijek 1781. i 1794, usp. Pinterović 1968; Sršan 1987. i 1989), djelo o kojem ovdje izvješćujemo (Zagreb 1795) i Katančićev nastavnički rad u Budimu (1795-1800), gdje je predavao arheologiju s pomoćnim disciplinama koje su zajedničke njoj i povijesti, te izradio priručnike iz epigrafije i numizmatike. Usp. EHPK 1980: "prvi hrvatski arheolog s potpuno znanstvenom spremom"; Šeper & Rendić-Miočević 1984. i LEJ 1984: "prvi hrvatski arheolog svjetskoga glasa"; Vinski-Gasparini 1987: "jedan od prvih arheologa kod Slavena".
Nadalje, Katančić se i u drugim svojim radovima pozivao na građu kakvu pribavlja i tumači arheološka disciplina. Nema uopće dvojbe da je zaslužan za razvitak hrvatske arheologije. Ne slažemo se ipak s time da mu se tako kategorički dosuđuje prvenstvo. Naime, Katančićevo stvaralaštvo u sferi povijesnih znanosti obiluje podrobnostima koje su podlijegale kritici i u njegovo doba, a današnjoj se uopće ne mogu oduprijeti. Usp. Kuntić-Makvić 1989. Uz to se on obilno služio i djelima starijih hrvatskih pisaca - dalmatinskih - koji su s arheološkom građom i više od stotinu godina prije njega postupali jednako profesionalno kao i on, a bez njegovih zastranjenja. Prema tome, pristati na to da on bude ocem hrvatske arheologije može se samo ako se misli na kontinentalnu Hrvatsku. Hrvatsko ime samo je neko vrijeme imalo to ograničeno značenje, pa ova rečenica o Katančiću zapravo nije čitav jedan period razvitka hrvatske arheologije zajedno s kvalitetom koju je ona tada već bila postigla. O kakvu se skraćivanju radi, usp. u predgovorima CIL III, gdje se zbog doslovce istovrsnoga postignuća u objavi epigrafske građe daje isti kompliment Trogiraninu Ivanu Lučiću za djelo iz 1673. i M. P. Katančiću za posthumno tiskano djelo iz 1826. i 1827. godine. Za Lučića usp. CIL III. T. I, str. 271-275, *De Dalmaticarum inscriptionum auctoribus*; str. XXVI-XXXII, *Index auctorum*: "Prudentissimo et ultra suam aetatem consilio titulos quos collegerat non ut tum solebant effudit indiscrete, sed separavit secundum auctores...; Za Katančića usp. CIL III, s. 414, *Pannoniae inferioris auctores*: "In geographia quod dedit provinciarum Danuviarum lapidum scriptorum sibi notorum corpus absolutum id summa diligentiam auctoris prodit eumque magnarum syllogarum usum, quem in auctore provinciali alio non facile reperias; eo quoque nomine laudandus est, quod quae collegit non solita in curia profudit, sed digessit et auctores adscripsit perpetuo ut breviter ita accurate."
2 *Specimen philologiae et geographiae Pannoniorum in quo de lingua et literatura Croatorum, simul de Sisciae, Andautonii, Nevioduni, Poetovionis urbium in Pannonia olim celebrium et his interiectarum via militari mansionum situ disseritur, auctore MATH. PETRO KATANCSICH in ARCHIGYMN. Zagrab. schol. human. professore p. o., Zagrabiae MDCCXCV, Typis episcopaliibus*
3 Katančić 1795, 144-152: I. paragraf, *De Sisciae positu opinio recentiorum* i 152-155, II. paragraf, *Situs urbis auctoritate veterum ostenditur*
4 Pregled Katančićevih izvora i literature u traktatu o Sisciji usp. u Prilogu I.
5 Katančić 1795, 146-147, 151, 167. Krčelićevo djelo *Historiarum cathedralis Ecclesiae Zagrabiensis*, T. I, Zagreb 1770, privlačilo je Katančića osobito zbog toga što je Krčelić o sisačkome prostoru svjedočio kao očevidac i višegodišnji promatrač. Župnikovao je šest godina u Selima kod Siska.
6 Katančić 1795, 149 i 150: "Nos pauca ex relatione Mathiae Sztaricky, Hydraulae Regii, cuius tabulam topographicam, Sisciae agrum adcurate exhibentem, opera nobilis et eximii Viri, Michaelis Palle obtinuumus, et copia, ut aiunt, duplici manu nostra desumsimus, ad verba Marsilii explicandum subnectemus". Katančić 1975, 185, 196 i 197 spominje da ga je *nobilis vir* Mihovil Palle, *vectigalium praefectus*, pratio u Mokrice gdje su zajedno bilježili i mjerili rimske natpise. S njima je bio i Mihovilov sin Andrija Palle, tada Katančićev učenik.

- 7 Katančić 1795, 151: "quodsi Colapis fluxum, Saviqve consideramus, urbem in peninsula quadam deprehendimus, additoque a borea flumine Odra, insulam efformabit ager; quam Kercselich cum antiquis *Segesticam* dicere non dubitavit. Quod is vero Sisciam dextra Colapis ripa statuit, adiuncta loci, quae dedimus, non patiuntur. Praesidium ibi quoddam stetit, cum Marsilio rectius dixeris. Lateres in colle, ab austro imminente, eruti, sepulcra equitum, et nobilium familiarum constituiebant. Situs praeterea loci, vulgo *novi Sziszek* dictum, rudera et amplitudo, Sisciae (*sztari Szisek*) nullo pacto comparari queunt".
- 8 Za domaće naselje v. Katančić 1795, 154, a za udaljenosti Katančić 1795, 148. Razdaljine Katančić navodi u heksapedima koji, kako im ime veli, imaju po 6 stopa. *Orgya* je također suvremeni naziv za mjeru od šest stopa (Belostenec 1740. s. v.), a bečki je standard u XVIII. stoljeću predviđao stopu od 31,6 cm (Herkov 1973, 80; Škiljan 1975, 13).
- 9 Katančić 1795, 148-151.
- 10 Katančić 1795, 155: "Haec de urbis situ e monumentis veterum. Diversas eiusdem nuncupationes videamus." - "Toliko o smještaju grada prema zapisima starih. Razmotrimo različite njegove nazive."
- 11 Katančić 1795, 156-160, Paragraf III, *Variae urbis nuncupationes, harumque origo*
- 12 Katančić 1795, 157: "... Bonfinio *Scisciam* nuncupare placuit, tamquam a scindendo derivatam: ..." 159: "Bonfinius dicebat: Sciscia, quasi a scindendo sibi nomen venari voluisse videtur. At, cum *Scisciae* vocabulum perperam sit expressum, ipsa quoque eius etymologia evanescit."
- 13 Sažetu suvremenu informaciju popisom literature o Andriji Blaškoviću v. kod Stipčević-Despotović 1989. Autorica s pravom dvoji o pretpostavci da bi Blašković bio autorom anonimne rasprave o Andautoniji tiskane 1792. u zagrebačkom kalendaru. Ondje se promiče uvjerenje suprotno Blaškovićevom da je Andautonija u Šćitarjevu, a autor je sam Katančić. Usp. Katančić 1795, 6 s. p. i Rački 1881. b. 249.
- 14 Katančić 1795, 157. U tekstu je lapidarno navedeno "Eginhardus, ad annum 822, f) *Siscia civitas*", a u bilješci f) uz tu stranu *Ap(ud) Luc(ium) Delm(atiae) et Croat(iae) p. m. 52*. U Blaeuovim izdanjima *De Regno...* taj je Einhardov citat doduše na 53. stranici, ali navod ipak upućuje na ta, a ne na kasnija izdanja. Ondje je paginacija bitno drugačija.
- 15 Katančić 1795, 160: "Porro Illyriis insula dicitur *Szeget*, politiori dialecto *Sziget*: quod hodie apud Dalmatas in *otok* abiit; uti apud non nullos Slavonitarum in *hada*, Turcicum. Croatiae retinent veterem nuncupationem usque hodie. Insulani audiunt Pannoniis *Szegetanci*, *Szigetci*; unde Graeci *Segestanoús*, Latini insulam *Segesticam*, incolae *Segestanos* fecere: urbem quoque eiusdem nominis esse arbitrati. Quamquam et ea insulae vocabulo venire potuit. Et haec quidem plana esse censeas. Sed quid cum Siscia? Aio, Szűszek, Szűszed, veteribus, ut et hodie Croatarum non nullis, audisse *vicinos*, vulgo Szűszed. Strabo, quem primum urbis meminisse comperio, *Sysktan* scripsit; Quod et veteres Cassii editiones probant: quin imo vulgati codices *Tousktan*, tamquam *Sousktan*, libro XLIX exhibent. Notum vero est, e placitis Grammaticorum, antiquos Graecos literam Y etulisse, ut Gallorum -u-, Hungarorum -ü-, Quae ratione complures e plebe, quae tenacissime adhaeret vetustati, vulgare -u- et hodie efferre videas: ut in kŭrne, pro *kume*; kŭkŭrtŭza, pro kukuruza; complura alia simili ratione pronuntiantur, maxime apud Savanos, et Zagorianos. Vicinos se se compellavere nostri amicitiae gratia; (ut hodie quoque faciunt) in primis cum in publicis congressibus consilia miscerent, aut in acie mutuo se se in hostem animarent. Quocirca Romani id genus vocabula putantes propria esse, urbibus et populis imposuere: qualia in operibus nostris, quae typos praestolantur, copiosa reperies. Ceterum et ipse locus, qualem et hodie ad Krapinae in Savum effluxum, ad septimum Zagrabia in occasum lapidem habemus, de quo nuper in Andautonii commentatione sermo erat, *Szűszed*, seu Szűszeg, adpellari potuit."
- 16 Katančić 1795, 160: "Verum de nomine satis; decora videamus".
- 17 Katančić 1795, 161-181, Paragraf IV, *Sisciae urbis decora praecipua, cum epigraphis quibusdam*
- 18 Katančić 1795, 161-174.

- 19 Katančić 1795, 174-181.
- 20 Blašković 1794, 137-138.
- 21 Blašković 1794, 140; usp. i 86.
- 22 Usp. Prilog Ib.
- 23 Katančić 1795, 181: "Mea mihi placere fateor; stultam enim censeo operam, quae suo antea displiceat auctori, quam ulli alteri placeat. Quod si Dissertationum auctori sua displicuissent, hanc paginam scripturus non erat. Quantum porro in *Scientia Antiquitatis* profecerim eruditi censebunt. Id autem adseverare possum, me eam *Rei antiquariae*, quam adolescens didici, et vicennum annorum spatio colere non destiti, Legem usque huc religiose custodisse: *Monumenta veterum interpolare nefas esto* ... Atque hi sunt errores, quos dissertationum auctor in Columna Eszekinensi conperisse sibi videbatur; qui utrum erratis ipsius comparari queant, censebunt alii."
- 24 Katančić 1795, 181.
- 25 Katančić 1795, 171: "Addimus binas (sc. inscriptiones, op. a.), ante non vulgatas, e schedis loci curionis, viri hospitalis et humani, desumtas." - "Dodajemo dva koja ranije nisu objavljena, iz sheda mjesnoga župnika, gostoljubiva i uljudena čovjeka." Katančić je imenovao svojega domaćina župnika u Ščitarjevu, te se njegovo ime spominje u literaturi u svezi s Katančićevim istraživanjima. Usp. Katančić 1795, 133; Martin Debić bio je 1790.g. već devetnaest godina župnik u Ščitarjevu, upućen o starinama nađenim u mjestu. Usp. Rački 1881, b, 249. Za Sisak nema takvih podataka.
- 26 Katančić 1795, 162: "Sciverunt nostri aedificare urbes: et Siscia non minus ac Aemona et Sirmium, ante omnem Iasonis et sociorum famam exstare poterant."
- 27 Usp. Faber 1972/73, *passim*, a osobito 134, 135, sl.4, 151-153; Vrbanović 1981, 187, 188, osbito 190; Nenadić 1986/87, 71-74 sa sl.1.
- 28 Katančić 1795, 166-167. Jean Hardouin (1646-1729), francuski numizmatičar i filolog. Najglasovitija djela iz numizmatike bila su mu *Nummi antiqui populorum et urbium illustrati; De re monetaria veterum Romanorum e Plinii Secundi sententia*, Pariz 1684. i *Antirrheticus de nummis antiquis coloniarum et municipiorum*, Pariz 1689.
- 29 Katančić 1795, 165-166.
- 30 Katančić 1826, knj. V. Pannonia, Epigraphae numerorum od 449.
- 31 Usp. Prilog II.
- 32 Usp. Prilog II: Katančić: *I(ovi) optimo maximo fulminanti fulguranti sacrum, Flavius Verus Metrobanus, Procurator Augusti metalli (seu monetae), Praepositus splendissimae vecturae ferri, per Asclepiadem aram cum statua (fieri fecit) Sisciae (seu architectum sculptoriae statuariae), voto suscepto libens meritis*. CIL III 3953 (Mommsen): *I(ovi) O(ptimo) M(aximo) ful(minatori) fulg(uratori) / sacr(um) / Fl(avius) Verus Metroba(la)nus proc(urator) Aug(usti) n(ostri) prae(positus) / splendissim(i) / vect(igalis) ferr(ariorum) per / Asclepiadem / ark(arium) stat(ionis) Sisc(ianae) / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)*.
- 33 Katančić 1795, 174: "Utrum lectio haec sit ad Epigraphicae leges exacta, Antiquariis, utroque nostrum peritioribus, examinandum relinquo."
- 34 Katančić 1795, 169, 170: "Auctor Dissertationum, quem principis olim Pannoniae urbis vestigia lustrare pigebat, contentus relatione falsa, mancam et vitiosam protulit epigraphen ... nos ... ante hos octo annos, de scripturae *authenticae* merito dubitaremus, idque legibus Epigraphicae suadentibus ... Idem auctor postea, oblitus eorum, quae semel scripserat ... monumenta nos nec integre, nec cum fide repraesentare ... Nos epigraphen Antonino dicatam ipsi et vidimus, et integre ac sincere promissimus. Is neutram vidit, et *autopten* temeritatis arguere Antiquarius nihil veretur ... Vis imaginandi Peripatheticis prodest; Geographus antiquarius peregrinatione et monumentis docetur."

POPIS LITERATURE

- Belostenec 1740 *Joannis Bellostenez Gazophylacium seu Latino-Illyricorum onomatum aerarium*, Zagreb 1740, I. B. Weitz
- Blašković 1794 *Andreae Blaskovich de Blaskovecz Presbyteri Historia universalis Illyrici T. III, Ab ultima et gentis et nominis memoria, Dissertatio VIII: Vetustas, eminentia, discrimen et fines Pannoniae Saviae. Praesidium Pannoniae series.* Zagreb 1794, Typis episcopalibus
- CIL III
EHPK 1980 *Corpus inscriptionum Latinarum*, Th. Mommsen i dr., Berlin od 1842.
Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture, grupa autora, Zagreb 1980, Školska knjiga, s. v. Katančić, Matija Petar
- Faber 1972-73 A. Faber, Građa za topografiju antičkog Siska, VAMZ 3. ser. sv. VI-VII, Zagreb 1972-73,
- Herkov 1973 Z. Herkov, *Naše stare mjere i utezi*, Zagreb 1973, ŠK
- Hoffiller 1941 V. Hoffiller, *Arheologija, Hrvatska enciklopedija* T. I, Zagreb 1941.
- Katančić 1795 *Specimen philologiae et geographiae Pannoniorum in quo de origine lingua et literatura Croatorum, simul de Sisciae, Andautonii, Neviduni, Poetovionis urbiu in Pannonia olim celebrium et his intriectarum via militari mansionum situ disseritur auctore Math. Petro Katančich in Archigymn. Zagreb. schol. human. professore p. o. Istri adcolarum geographia vetus e monumentis epigraphicis, marmoribus, numis, tabellis eruta et commentariis illustrata a patre Math. Petro Katančich o. m. s. p. f. prov. Capistr. aa. II. et philos. doct. in reg. univers. Hung. antiquit. ac. numism. prof. et biblioth. cust. emerit.* Pars I, Budae 1826.
- Kuntić-Makvić 1989 B. Kuntić-Makvić, Podrijetlo Hrvata prema Matiji Petru Katančiću u njegovu opisu Podunavlja (Budim 1758), Priopćenjena međunarodnom znanstvenom skupu Etnogeneza Hrvata, Zagreb 1989, predano za tisak u radovima skupa
- LEJ 1984 *Arheologija, Likovna enciklopedija Jugoslavije* T. I, (Redakcija), Zagreb 1984.
- Nenadić 1986/87 V. Nenadić, Prilog proučavanju antičke Sisciae, Prilozi 3/4, 71-102
- Pinterović 1968 D. Pinterović, O Katančićevom naučnom prvijencu, AV 19/1968, 393-401.
- Rački 1881 F. Rački, Matija Petar Katančić, *Vienac* br. 15 od 9. IV. 1881 (XIII), 236-237; br. 16 od 16. IV. 1881 (XIII), 248-250; br. 17 od 23. IV. 1881 (XIII), 265-267.
- Slamnig 1960 I. Slamnig, Katančić, Matija Petar, *Enciklopedija Jugoslavije* T. V, Zagreb 1960, JLZ
- Sršan 1987 S. Sršan, Rasprava o rimskom miljokazu pronađenom kod Osijeka od Petra Katančića, I. dio OZ XVIII-XIX, Osijek 1987, 349-373.
- Sršan 1989 S. Sršan, Rasprava o rimskom miljokazu pronađenom kod Osijeka od Petra Katančića, II. dio OZ XX, Osijek 1989, 299-318.
- Stipčević-Despotović 1989 A. Stipčević-Despotović, Blašković, Andrija, *Hrvatski biografski leksikon*, T. II, Zagreb 1989, JLZ "Miroslav Krleža", s. v.
- Šeper & Rendić & Miočević 1984 M. Šeper & D. Rendić & Miočević, *Arheologija, Enciklopedija Jugoslavije* T. I, Zagreb 1984 2.
- Škiljan 1975 M. Škiljan, Stare mjere, Katalog muzejskih zbirki XII, Povijesni muzej Hrvatske, Zagreb 1975.
- Vinski-Gasparini 1987 K. Vinski Gasparini, Katančić, Matija Petar, LEJ, II, Zagreb 1987, JLZ
- Vrbanović 1981 S. Vrbanović, Prilog proučavanju topografije Siscije, Izd. HAD a 6, Zagreb 1981, 187-200
- Zaninović 1981 M. Zaninović, Siscija u svojim natpisima, Izd. HAD a 6, Zagreb 1981, 201-207

Zusammenfassung

KATANČIĆS BESCHREIBUNG VON SISCIA

Matija Petar Katančić (1750-1825), der als Begründer der modernen archäologischen Wissenschaft in Kroatien gilt, hat im Jahre 1795 das Werk *Specimen philologiae et geographiae Pannoniorum* veröffentlicht. Dem der Erdkunde gewidmeten Teil hat Katančić mehr einen archäologisch-topographischen Inhalt gegeben. Er hat das archäologische Erbe der Fundorte aus dem Altertum, die er persönlich besucht hatte, beschrieben. Jeweils ein Kapitel ist Andautonia, Neviodonum, Poetovio und Siscia gewidmet.

Das Kapitel über Siscia ist das umfangreichste. Katančić hat zuerst aufgrund eigener Besichtigung die aus der Literatur bekannten Standpunkte über die Lozierung der einerseits autochtonen und andererseits der römischen Siedlung erörtert, um dann aufzuzeigen zu versuchen, daß die Angaben aus den antiken Quellen mit seiner Meinung über die Lozierung der Stadt übereinstimmen. Danach erklärte Katančić als Liebhaber der Kunst des Etymologisierens ausführlich den Namen Siscia. Die Angaben aus den alten Quellen, aus der Literatur und aus dem eigenen Lokalausweis zusammenfassend, schrieb Katančić über die architektonischen Reste von Siscia, über die urbane Ganzheit, über den Status der Stadt im Altertum sowie über verschiedenartige Institutionen, deren Sitz sich in Siscia befand. Er listete mehrere Münzentypen der Münzpräge von Sisak auf und stellte einen kleinen Korpus von elf Inschriften dar. Am Ende des Kapitels brachte er noch einige Annahmen über die Grenzen der pannonischen Provinz zum Ausdruck, dabei mit Andrija Blašković, dem hervorragendsten Konkurrenten und im großen Maße auch Vorläufer in der Behandlung der römischen Provinz Pannonien polemisierend.

Der Anteil des Stoffes welcher Art auch immer, den Katančić hier zum erstenmal erwähnt, publiziert und deutet, ist gering. Die Erklärungen reichen von äußerst scharfsinnigen und fachlich begründeten bis zu unerwartet verblendeten und auf eine nachgerade aggressive Art vorgetragen. Die Schlußfolgerungen sind zum Teil auch heute noch akzeptabel und zum Teil stechen sie völlig von dem ab, was die zeitgenössische Geschichte und Archäologie akzeptieren können.

Zwei Beiträge von Katančićs Beschreibungen von Siscia sind über jeden Zweifel erhaben. Indem er betonte, daß der Lokalausweis unabdingbar ist, damit die Altertumsforschung Gültigkeit erlange, hat Katančić anhand des Beispiels von Siscia ein sehr fortschrittliches und allgemeingültiges Prinzip aufgestellt. Indem er kurz das darstellte, was man zu seiner Zeit überhaupt über die uralte Stadt wissen konnte bzw. von ihren materiellen Resten kennen konnte, komponierte er den ersten geschichtlich-archäologischen Führer durch Sisak und rundete ihn ab, so daß er auch dem Forscher unserer Zeit nützlich sein kann.

Übersetzung : G. Postl-Božić